

KONING MET EEN MISSIE

BOUDE WIJN

MARK
VAN DEN
WIJNGAERT

EMMANUEL
GERARD

DAVIDSFONDS
UITGEVERIJ

Inhoud

Woord vooraf 7

1. Sombere jeugdijaren 13

- 1.1. De opvoeding van prins Boudewijn 13
- 1.2. De vorming van kroonprins Boudewijn 16
- 1.3. De Duitse bezetting 22
- 1.4. De deportatie 27
- 1.5. De vrijwillige ballingschap 30

2. Koning tegen wil en dank 37

- 2.1. De troonsafstand van Leopold III 37
- 2.2. De dyarchie 41
- 2.3. De koloniale erfenis 54

3. De Congocrisis. Het einde van een tijdperk 61

- 3.1. Congo wordt onafhankelijk 61
- 3.2. Begin van de Congocrisis 66
- 3.3. Het zakenkabinet 68
- 3.4. Het Katangese dilemma 75
- 3.5. Ruanda-Urundi 81

4. Een miraculeuze verloving of de schepping van een mythe 85

- 4.1. Een sprookjeshuwelijk 85
- 4.2. De onthullingen van kardinaal Suenens 91
- 4.3. Twee scheppingsverhalen 99
- 4.4. De breuk in de koninklijke familie 103

- 5. Tussen twee vuren** 107
- 5.1. De prerogatieven van de koning 107
 - 5.2. Een verdeeld land 111
 - 5.3. Naar een nieuw nationaal evenwicht? 119
 - 5.4. Het Egmontpact: een compromis des belges 124
- 6. De last der jaren** 133
- 6.1. Het rampjaar 1981 133
 - 6.2. De koning benoemt en ontslaat 140
 - 6.3. Het herstelbeleid 145
 - 6.4. Sire, geef mij honderd dagen 151
- 7. 'Maak van mij een heilige'** 159
- 7.1. Een jongeman van achttien 159
 - 7.2. Twee incidenten 164
 - 7.3. Een geestelijk dagboek 168
 - 7.4. De Charismatische Vernieuwing 172
 - 7.5. De abortuskwestie 177
- 8. De laatste loodjes** 191
- 8.1. Congo en Rwanda 191
 - 8.2. Een urgentieregering 200
- 9. Het einde van een koning** 205
- 9.1. De troonopvolging 205
 - 9.2. Afschaffing van de Salische wet 213
 - 9.3. Een emotioneel afscheid 215

Epiloog 223

Bibliografie 229

Noten 233

Personenregister 235

Woord vooraf

Het is 25 jaar geleden dat koning Boudewijn stierf. Een goede aanleiding om de balans op te maken van de rol die hij gedurende 42 jaar in het naoorlogse België heeft gespeeld.

Boudewijn erfde van zijn vader Leopold III een door de koningskwestie uitgehold koningschap. Hij ondervond dat de politieke partijen meer en meer de dienst uitmaakten. Alleen in crisismomenten kon hij nog van zijn sleutelpositie als bemiddelaar gebruikmaken om de politieke stromingen enigszins te beïnvloeden. Boudewijn legde zich uiteindelijk bij de dominantie van de partijen neer, maar hij bleef de politici waarschuwen dat de voortdurende aanvechting van het staatsgezag nadelig zou zijn voor de democratische waarden en voor de samenhang van het land. Hij was een koning met een missie en vergenoegde zich niet met een protocollaire of ceremoniële invulling van zijn functie. Vanuit zijn religieuze overtuiging gaf hij aan de tweede helft van zijn koningschap een moreel-humanitair karakter. De lange duur van zijn bewind, zijn overtuiging en zijn dossierkennis verschaften hem een groot moreel gezag.

In dit boek komt naast de levensloop van Boudewijn vooral zijn politieke betekenis aan bod. Hoever reikte de invloed van Leopold III op de jonge Boudewijn? Wie waren zijn politieke peetvaders? Welke rol speelde hij in de Congo-crisis en de politieke nasleep daarvan? Hoe groot was de

invloed van kardinaal Suenens op de gelovige Boudewijn? Hoe stond hij als overtuigd unitarist tegenover de geleidelijke federalisering van zijn land? Deze en vele andere vragen krijgen in het boek een antwoord. Daarvoor maakten wij gebruik van de bestaande literatuur en van uitgebreid bronnenmateriaal.

Voor de jeugdjaren van Boudewijn beschikken we over het uitvoerige getuigenis van ‘juffrouw de Jong’, het kindermisje dat de jonge prins heeft opgevoed van 1936 tot 1940, en van burggraaf Gatien du Parc, de officiële ‘gouverneur’ van de kroonprins. Over de relatie met zijn stiefmoeder, prinses Lilian, biedt de recente publicatie van Olivier Defrance heel wat informatie op basis van onuitgegeven briefwisseling. Het kabinetsarchief van Boudewijn is nog niet toegankelijk en dat is een handicap voor de studie van zijn koningschap. Tot op heden is er maar één uitzondering gemaakt: de parlementaire Lumumbacommissie van 2000 heeft inzage gekregen in alle documenten met betrekking tot de Congocrisis van 1960-1961 en dat heeft geleid tot een scherpstelling van de rol van Boudewijn in die cruciale periode. Toch is er heel wat uitgegeven en onuitgegeven materiaal beschikbaar om de evolutie van Boudewijns koningschap te volgen. Er zijn vooreerst de publieke toespraken van de koning, waarvan zijn kabinetschef André Molitor, en hij niet alleen, heeft beklemtoond dat ze de ideeën van de koning weergeven, ook al moesten ze formeel door de eerste minister of de minister van Buitenlandse Zaken worden gedekt. Het volledige corpus van toespraken van 1950 tot 1993 is uitgegeven door Vic Neels. In die collectie zijn overigens ook enkele niet-publieke toespraken geslopen, meer bepaald de persoonlijke woorden die de koning uitsprekt bij de eedaflegging van de regering. Onze citaten

Boudewijn tijdens zijn eedaflegging als vijfde koning der Belgen op 17 juli 1951
(Belga Photo Archives/BelgaImage)

uit toespraken van de koning komen steeds uit die verzameling zonder verdere bronvermelding.

Wij kunnen gebruikmaken van de memoires van tal van politici, en in de eerste plaats van een aantal eerste ministers, bevoorrechte actoren als het om de koning gaat: Gaston Eyskens, Leo Tindemans, Wilfried Martens, Mark Eyskens en Jean-Luc Dehaene. Ook psc-voorzitter Charles-Ferdinand Nothomb schreef zijn memoires. De auteurs laten niet altijd het achterste van hun tong zien en hun ‘herinneringen’ moeten zoals altijd met de nodige reserve worden gelezen, maar zij verschenen na de dood van Boudewijn en geven gradueel meer en meer informatie vrij. Er zijn ook de memoires, herinneringen of getuigenissen van paleismedewerkers, zoals grootmaarschalk Herman Liebaers, persattaché Claude De Valkeneer en privéaalmoezenier Philippe Verhaegen. Voor velen werd de reserve om over de koning te spreken en de vertrouwelijkheid van de gesprekken in acht te nemen weggenomen na de publicatie in 1995 van het geestelijk dagboek van Boudewijn door kardinaal Leo Suenens. Daarin wordt het religieuze leven van de koning onthuld. Naast de getuigenissen in hun vele vormen bestaan er intussen ook heel wat historische studies. In de biografieën van Paul-Henri Spaak, Paul van Zee-land, Pierre Harmel, André Cools en Mark Eyskens komt de koning klaar in beeld aan de hand van onuitgegeven documenten uit hun persoonlijk archief. Scherpstelling op basis van archiefmateriaal gebeurt ook in de studie van Vincent Delcorps over de verhouding tussen Boudewijn en de socialisten. Vermelden we dat ook nog andere archieven toegankelijk zijn en materiaal over Boudewijn bevatten, zoals de papieren van premier Joseph Pholien voor de eerste jaren van zijn koningschap, adviseur Jacques Pirenne voor

de jaren 1950 en P.W. Segers, tot aan zijn overlijden in 1983 een vertrouwensman van Boudewijn. Ten slotte hebben de auteurs van dit boek over de jaren heen ook met talrijke getuigen kunnen spreken.

Wij stellen er prijs op al diegenen die ons bij ons onderzoek hebben bijgestaan, oprecht te bedanken. Wij vermelden in het bijzonder Saskia Bollen. Onze dank gaat ook uit naar diegenen die ons met hun belangstelling hebben aangemoedigd, in het bijzonder uitgever Ann Van Camp.

Prins Boudewijn en koningin Astrid (Archief van het Koninklijk Paleis)

Sombere jeugdijaren

1.1. DE OPVOEDING VAN PRINS BOUDEWIJN

Op 7 september 1930, het jaar dat België honderd jaar bestaat, kondigen 101 kanonschoten de geboorte aan van een prinsje. Prinses Astrid heeft het leven geschonken aan een zoon, een broertje voor Josephine-Charlotte. De eerste zoon van kroonprins Leopold en prinses Astrid krijgt de naam Boudewijn ter nagedachtenis van zijn grootoom, de vroegtijdig gestorven oudste broer van Albert I. Op 11 oktober wordt Boudewijn gedoopt in de kerk van Sint-Jakob-op-den-Koudeberg. Koning Albert is de trotse peter van de prins, van wie de volledige naam Boudewijn Albert Karel Leopold Axel Maria Gustaaf luidt. Meter is prinses Margaretha van Denemarken, de oudste zus van prinses Astrid. Met de nieuwe prins is de voortzetting van de dynastie verzekerd. Als toekomstige troonopvolger krijgt Boudewijn de titel van graaf van Henegouwen.

Josephine-Charlotte en Boudewijn groeien op in kasteel Stuyvenberg, dat hun ouders van Albert I ter beschikking hebben gekregen en dat deel uitmaakt van het koninklijk domein van Laken. Van jongs af aan worden de koningskinderen naar officiële plechtigheden meegenomen en leren ze zich volgens de regels van het protocol te gedragen.

Naar de publieke opinie toe willen Leopold en Astrid de indruk wekken dat ze als jong gezin een vrij gewoon leven

leiden en dat ze hun kinderen grotendeels zelf opvoeden. De werkelijkheid is anders. Leopold geniet van een ruime dotatie. Zonder echt luxueus te leven, doen Leopold en Astrid zichzelf in niets tekort. Zij beschikken over een landgoed in Villers-sur-Lesse, de Koningshoeve in Ten Aard, een villa in Oostende en een in Knokke, en later ook over het kasteel van Ciergnon in de Ardennen. In Zwitserland hebben ze de koninklijke villa Haslihorn nabij Luzern. Elk jaar gaan ze minstens een keer naar het Zweedse Fridhem, het buitenverblijf van de familie van Astrid. Hoewel de prinses zich naar Zweedse gewoonte meer dan andere prinsessen om haar kinderen bekommert en ze zich met hen graag in het openbaar laat zien, wordt hun opvoeding overwegend aan kindermeisjes, gouvernantes, gouverneurs en huisleraren toevertrouwd. De drukke agenda van het prinsenvaar en hun langdurige buitenlandse reizen laten weinig tijd over voor de kinderen. Dat is des te meer het geval wanneer Leopold koning wordt.

Begin 1934 zijn Leopold en Astrid op skivakantie in Adelboden, terwijl de kinderen met hun opvoeders in Gstaad verblijven. Daar vernemen Josephine-Charlotte en Boudewijn op 18 februari dat hun grootvader koning Albert de dag voordien in Marche-les-Dames is verongelukt. Zij ervaren dat niet alleen de familie maar heel het land rouwt bij de dood van de zeer populaire vorst.

DE GROOTOUDERS VAN BOUDEWIJN

Aan moederszijde stamt Boudewijn af van Carl Wilhelm Bernadotte (1861-1951), prins van Zweden, hertog van Västergötland. Hij was het derde kind van koning Oscar II

van Zweden en Sophia van Nassau-Weilburg. Onder druk van zijn vader deed prins Carl in 1905 afstand van zijn rechten op de Noorse troon. Vanwege de kleur van zijn generaalsuniform werd hij 'de blauwe prins' genoemd.

Prins Carl van Zweden was gehuwd met prinses Ingeborg van Denemarken (1878-1958), de dochter van koning Frederik VIII van Denemarken. Uit dat huwelijk werden vier kinderen geboren: Margaretha (1899), Märta (1901), Astrid (1905) en Carl (1911).

Ook na het overlijden van koningin Astrid bleef de Belgische koninklijke familie goede relaties onderhouden met de Zweedse familie. De koningskinderen brachten geregeld hun vakantie door in Zweden.

Aan vaderszijde stamt Boudewijn af van koning Albert I (1875-1934), de tweede zoon van prins Filips – broer van Leopold II en zoon van Leopold I – en van prinses Maria van Hohenzollern-Sigmaringen. Door het overlijden van zijn oudere broer Boudewijn werd Albert kroonprins. Tijdens de Eerste Wereldoorlog voerde hij zelf het opperbevel over het Belgische leger en bepaalde hij ook de buitenlandse politiek van België. Tijdens de crisis van de jaren 1930 bepleitte hij een versterking van de uitvoerende macht. Hij maakte op 17 februari 1934 een dodelijke val bij een klimpartij in Marche-les-Dames.

Albert was getrouwd met Elisabeth von Wittelsbach (1876-1965), dochter van Karel Theodor, hertog in Beieren, en Maria José de Bragança, prinses van Portugal. Elisabeth was een nicht van keizerin Elisabeth van Oostenrijk, beter bekend als Sissi. Uit haar huwelijk met prins Albert werden drie kinderen geboren: Leo-

pold (1901), Karel (1903) en Marie-José (1906). Tijdens de Eerste Wereldoorlog stond koningin Elisabeth mee in voor de verzorging van gewonde soldaten. Voor haar moedige interventies ten voordele van Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg ze later van de staat Israël de titel van ‘Rechtvaardige onder de volkeren’. Tijdens de Koude Oorlog bepleitte ze toenadering tussen Oost en West.

1.2. DE VORMING VAN KROONPRINS BOUDEWIJN

Op 23 februari 1934 legt Leopold voor de Verenigde Kamers de eed af als vierde koning der Belgen. Astrid en de kinderen wonen in rouwkledij de ingetogen plechtigheid in het parlamentsgebouw bij. De jonge Boudewijn is erg onder de indruk van de eedaflegging van zijn vader. Leopold besluit zijn troonrede met de belofte dat hij zich geheel aan België zal geven, dat de koningin hem van ganser harte zal bijstaan bij het vervullen van zijn plicht en dat ze hun kinderen zullen opvoeden in liefde voor het vaderland. Wanneer Leopold op de troon komt, oogt de toekomst somber. De nationaalsocialist Adolf Hitler heeft zijn dictatuur gevestigd in Duitsland en er kondigt zich een nieuwe oorlog aan. In België volgen machteloze regeringen elkaar in snel tempo op, wordt het parlement fel bekritiseerd en steken autoritaire tendensen de kop op. Door de troonsbestijging van zijn vader wordt Boudewijn kroonprins en draagt hij voortaan de titel van hertog van Brabant. Op 6 juni 1934 krijgen Josephine-Charlotte en Boudewijn er een broertje bij. Ter nagedachtenis van de pas overleden koning krijgt hij de naam Albert.

DE OUDERS VAN BOUDEWIJN

De vader van Boudewijn was koning Leopold III (1901-1983), de oudste zoon van koning Albert I en koningin Elisabeth. Hij was getrouwd met prinses Astrid van Zweden. Uit dat huwelijk werden drie kinderen geboren: Josephine-Charlotte (1927), Boudewijn (1930) en Albert (1934). Leopold was nog meer dan zijn vader voorstander van de versterking van de uitvoerende macht ten nadele van het parlement. In mei 1940 voerde hij zelf het bevel over het Belgische leger. Het kwam in die periode tot een breuk tussen hem en de regering-Pierlot die, na de onvermijdelijke capitulatie van het Belgische leger, vanuit Frankrijk de politieke strijd tegen nazi-Duitsland wilde voortzetten. Leopold wilde in België blijven en werd krijgsgevangene. Tevergeefs hoopte hij van Hitler de toestemming te krijgen om in het bezette land een politieke rol te spelen. In 1941 sloot hij een morganatisch huwelijk met Lilian Baels, de dochter van de West-Vlaamse provinciegouverneur. Dat impliceerde dat Lilian geen koningin kon worden en dat kinderen uit dat huwelijk geen recht hadden op de troon. Zijn houding tijdens de bezetting en zijn autoritarisme lokten na de oorlog de koningskwestie uit, die uitliep op zijn troonsafstand.

De moeder van Boudewijn was prinses Astrid van Zweden (1905-1935), de dochter van prins Carl van Zweden en prinses Ingeborg van Denemarken. Zij bekeerde zich na haar huwelijk tot het katholicisme. Door haar natuurlijke charme en haar eenvoud genoot zij in België een enorme populariteit. Zij kwam om het leven op 29 augustus 1935 bij een auto-ongeval in Zwitserland.

Op 1 augustus 1935 vertrekken Leopold en Astrid op vakantie naar Zwitserland. Tijdens een excursie langs het Vierwoudstedenmeer in de omgeving van Küsnacht verliest Leopold op 29 augustus de controle over het stuur van zijn wagen. De auto raakt van de weg af. Leopold overleeft de klap, maar Astrid laat er het leven bij. Ze is nog geen dertig jaar. Boudewijn is nog te jong om onmiddellijk de draagwijdte van het verlies van zijn moeder te beseffen. Zijn opvoeders en Josephine-Charlotte zullen er alles aan doen om de herinnering aan Astrid bij Boudewijn levend te houden. Hij blijft zijn leven lang een verering voor zijn moeder koesteren. Heel het land is zo kort na de dood van Albert I opnieuw in rouw. Astrid krijgt als ‘moeder van het volk’ een onuitwisbare plaats in het collectieve geheugen van de Belgen.

De koning-weduwnaar verhuist met zijn kinderen van het kasteel van Stuyvenberg naar dat van Laken. Koningin Elisabeth, de weduwe van Albert I, die zich na de dood van haar man bij haar dochter Marie-José in Italië had teruggetrokken, keert naar België terug. Ze is ervan overtuigd dat Leopold en zijn gezin haar steun nodig hebben. Elisabeth zorgt ervoor dat de opvoeding van Josephine-Charlotte, Boudewijn en Albert in goede handen is. Onder haar impuls benoemt Leopold burggraaf Gatien du Parc Locmaria tot gouverneur van de prinsen. De 36-jarige burggraaf, een verwoed golfspeler en in een vorig leven advocaat, is een voorstander van een opvoeding naar Brits model, veeleer aan de harde kant dus. De nadruk ligt daarbij op discipline, zelfredzaamheid en sportiviteit. Gatien du Parc zal zijn verdere leven in diverse functies aan de koninklijke familie wijden.

In 1936 krijgt Boudewijn een kindermisje, de Neder-

landse Margaretha de Jong. Zij leert hem Nederlands, weet zijn vertrouwen te winnen en voedt hem zeer religieus op. Zij is de steun en toeverlaat van Boudewijn in de sombere jaren die volgen op de dood van zijn moeder. In het paleis van Brussel en in dat van Laken wordt een klasje ingericht waar Boudewijn, samen met drie leeftijdgenoten uit verschillende milieus, het programma van de lagere school doorloopt. Gatien du Parc neemt de lessen Frans, wiskunde, geschiedenis en aardrijkskunde voor zijn rekening, en Margaretha de Jong geeft Nederlands. Boudewijn is vooral geïnteresseerd in wetenschappen en wiskunde, terwijl Albert zich meer door het taalonderricht aangetrokken voelt. Vanaf de zomer van 1939 speelt Paul Paelinck een belangrijke rol in het leven van Boudewijn en Albert. Deze uit Limburg afkomstige wiskundige fungeert eerst als leraar van de prinsen, maar wordt vrij spoedig hun begeleider en vertrouwensman. Beide prinsen zijn bijzonder gehecht aan Paelinck en ze zullen in hun latere leven nooit vergeefs een beroep op hem doen.

Boudewijn neemt steeds meer deel aan officiële manifestaties. Vaak vergezellen de prinsen hun vader bij herdenkingen en inhuldigingen. Zowel de koning-weduwenaar als zijn kinderen kunnen daarbij op medeleven en sympathie van de bevolking rekenen. Soms moet Boudewijn alleen een officiële verplichting vervullen. Zo fungeert de 8-jarige prins op 14 juni 1939 als peter bij de tewaterlating van de *Baudouinville* op de sloopwerf in Hoboken. Dergelijke openbare activiteiten wakkeren zijn plichtsbesef aan. Juffrouw de Jong vergezelt Boudewijn bij vrijwel al zijn verplaatsingen.

Leopold vindt het belangrijk dat zijn kinderen vaak van omgeving veranderen, maar precies daardoor mist Bou-

Leopold III en de jonge Boudewijn (AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis/
Louis Van Cauwenbergh)

dewijn een echte thuis. Omdat de kleine Boudewijn snel last heeft van hooikoorts en bronchitis, gaat hij een aantal keren naar Italië, waar hij logeert bij zijn tante Marie-José, de echtgenote van kroonprins Umberto van Italië. Een echte familiale sfeer ontbreekt in het kasteel van Laken, maar Boudewijn wordt er met de beste opvoeders omringd. Zonder de plaats van Astrid te willen innemen, bekomert Josephine-Charlotte zich met veel genegenheid om haar twee broertjes, waardoor er tussen de drie koningskinderen een heel hechte band ontstaat. Ook later blijft Josephine-Charlotte de steun en toeverlaat van Boudewijn en Albert.

In december 1939 wordt Boudewijn lid van de scoutsbeweging. Gatiën du Parc richt speciaal voor de kroonprins een welpenhorde op die evenwichtig is samengesteld uit Vlamingen, Franstaligen en Brusselaars en uit gelovigen en vrijzinnigen. Zoals voor het onderwijs zijn ook voor de jeugdbeweging de leeftijdgenootjes zorgvuldig geselecteerd. Die aanpak schermt Boudewijn enigszins af van wat er bij jongeren echt leeft en vermindert maar gedeeltelijk zijn wereldvreemdheid.